

O VECHE CTITORIE DIN „MOLDOVLAHIA” DE PESTE PRUT:
CĂPRIANA I (C. 1425 - C. 1542)

NICOLAE CONSTANTINESCU*

Argument

Cu două decenii în urmă, la Chișinău, mi s-a propus (în chip neașteptat!) să cercetez arheologic vatra Mănăstirii Căpriană¹. Ce a devenit inițiativa regretatului, de astăzi. a distinsului profesor și arheolog din 1991, Ion Hâncu - aici, în cele de față.

N.C.

O retrospectivă, așadar (necesară în ce mă privește, deși întârziată), aducând la lumină fapte și întâmplări care au pregătit și chiar au însoțit, în etape, un efort științific de oarecare anvergură, iar în unele privințe, aș putea zice, chiar deschizător de drumuri². Toate acestea dezvăluind, pe alocuri întărind cu probe materiale de nedezmințit, soarta (dacă nu și **umilința**) unui sit monastic din Codrii Lăpușnei, pe Ișnovăț, în chip repetat oropsit de istorie, cum am consemnat, fie aluziv, fie neechivoc, în monografia deja apărută (din păcate cu ecou pasager aici, dincoace de Prut...)³.

De la sine înțeles, în disputa (cu diferite fațete) ivită în ultimii ani, fie că este vorba de atribuire ctitoricești, de încadrări cronologice și chiar de identificări

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

¹ Aflat în deplasare oficială, împreună cu Prof. dr. **Ion Hâncu** am avut o întrevedere cu decanul Fac. de Istorie a Universității de Stat din Chișinău, Prof. dr. H. **Ion Niculiță** (aprilie, 1991), de față fiind Prof. dr. **Dumitru Protase** (Cluj-Napoca) și dr. **Ion Ioniță** (Iași). Necesitatea unei investigații arheologice la Căpriană a fost unanim sprijinită de cei prezenți.

² Dovadă emulația ce caracterizează literatura de specialitate din R. Moldova ulterioară anilor 1993-96 (v.n.urm.).

³ Gh. Postică, N. Constantinescu, **Căpriană. Repere arheologice**, Chișinău, Știința, 1996, 112 p., cu un **Cuvânt înainte** de Prof. dr. Petre Alexandrescu (88 fig., rez. franc., erata; bibliografie aproape la zi) /Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”; Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Arheologie și Istorie Veche; Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Direcția principală Patrimoniu cultural, Arte Plastice; Universitatea Liberă Internațională din Moldova/- **Lucrare tipărită - de precizat - cu sprijin financiar din partea Guvernului României.** - Altminteri, în urmă cu un deceniu a apărut valoroasa monografie (totuși, cu unele interpretări eronate), cu bogată bibliografie /160 de titluri! și mai ales documente (cele în rusește, din păcate, nu prea ne sunt accesibile) vezi Andrei Eșanu (coordonator), Valentina Eșanu, Nicolae Fuștei, Valentin Pelin, Ion Negrei, **Mănăstirea Căpriană (sec. XV-XX). Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și alte materiale**, Pontos, Chișinău, 2003, 564 p. (ilustr. h.t., indice) - citată în continuare: **Eșanu /alii**, 2003.

geografice - îmi voi expune opiniile (atenuând sau corectând, după caz, cele înfățișate în monografia din 1996).

În sfârșit, prin cele de față - menite nu doar să informeze pe cititorul din Țară, ci mai cu seamă să îi ofere acestuia un set de imagini lămuritoare (câteva absolut inedite), inclusiv un documentar pur tehnic (anume desenat). De altfel, abătându-mă de la „tipicul” unei elaborări științifice de rutină, prezint mai întâi și comentez ce se vede astăzi în vatra M-rii Căpriană, pe baza unui set ilustrativ selectat, urmând apoi să mă pronunț asupra temei principale: cum s-a ivit și ce a devenit ctitoria mai veche, Căpriană I?

(1). Ce vedem și ce stă încă ascuns în vatra M-rii Căpriană?

(1.1) După cele convenite în incinta Universității din Chișinău - în aprilie 1991, prezența subsemnatului la Căpriană a fost pregătită - sau, mai degrabă jalonată - de un prealabil și totodată inevitabil parcurs oficial (de exact doi ani și asupra căruia am informații disparate...) - de, **preliminari** să le zicem, la care am participat doar în ultima etapă. Problema investigației arheologice de la Căpriană era cu certitudine în atenția unor foruri decizionale - Ministerului Culturii de la Chișinău, deopotrivă, posibil, și în a Institutului de Arheologie al Academiei din R. Moldova. Fapt este că abia la data de 3 III 1993 (urmare solicitării către Institutul de Arheologie „*Vasile Pârvan*” din București și Protocolului de colaborare încheiat) am ajuns la fața locului, alături de o întreagă Comisie⁴.

S-a ivit însă o neașteptată poticneală, într-un fel și amuzantă, căci fiind în chip cert prevenit, egumenul de atunci al M-rii, Iuvenalie, ne aștepta cu o servietă în mână, totuși gata de plecare undeva... În **Fig. 1/1-2** redau scene din întâlnirea memorabilă: călugărul cu spatele, avându-l în față pe dr. Gh. Postică, iar alături pe viceprimarul din sat /îmi scapă numele/ și pe dr. Ion Hâncu, iar în altă secvență o vedem argumentând pe distinsa Silvia Ciubotaru (reprezentanta Ministerului); dar egumenul ni se înfățișa cu o vădită ostilitate: se opunea cercetării arheologice /„*Specialist din România? N-avem nevoie, știm totul..., sunt documente la Athos...*”⁵. Imaginea următoare (3) sugerează deja că lucrurile erau așezate (se convenise între timp Protocolul cu Institutul academic bucureștean, din 12 III 1993), dovadă vizita pe șantier (23 VII 1993) a bunului român, Ministrul Culturii de atunci, dl **Ion Ungureanu**. Sub astfel de auspicii s-a desfășurat în acel an investigația istorico-arheologică de la M-rea Căpriană.

(1.2). Tematica privitoare la situl monastic din Codrii Lăpușnei prezintă și o componentă strict geografică, parțial supusă interpretărilor și, de înțeles, unor controverse. În **Fig. 2/1**, localizarea așezării pe o hartă-tip sovietică: am întărit marea buclă a așa-zisei „**trasă**” în plan local, adică a șoselei strategice venite din Transnistria, ocolind așezările, și debușând la Prut... /de reținut, în centru am încercuit mențiunea de sub satul Bursuk: *san. Gânku*, cruciulița indicând M-rea Hâncu, ajunsă „sanatoriu”, precum și Căpriană, o vreme.../. În harta 2/2 (uz polonez, încep. sec. XX?), mai aerisită, linia Bâcului clar definită și tot astfel a Pârâului Ișnovăț, cu obârșia chiar în

⁴ În afară de Gh. Postică și Ion Hâncu, au participat - citez din memorie: d-nele Silvia Ciubotaru, arh. Codreanu și arh. Terzioglu; d-nii arh. Răileanu și ing. Stoian, precum și vice-primarul din Căpriană /îmi scapă numele/, Comisie întrunită în dimineața zilei de 3. III. 1993. Târziu, peste ani, aflu de reticența de moment a călugărului Iuvenalie Brăguța: avea probleme disciplinare și chiar de ordin penal, cf. *Eșanu/alii*, 2003, p. 371, 375. A și fost înlocuit din funcție (august, 1993).

⁵ Nu este cazul să arăt cum anume, vorbindu-i, am îndreptat pozitiv jenanta situație...

vatra Căprianei, cum vom regăsi acest detaliu din teren în alte ilustrații... Altminteri, ambele reproduceri ne oferă o imagine de ansamblu cu privire la localizarea moșiilor principale ale M-rii Căpriană (la origine, se știe, ale lui Oană vornic din 1420, v. infra).

- (1.3). Scrutând îndeaproape ambianța așezământului monastic redată în **Fig. 3**, atrage atenția situarea topografică a satului omonim: acces dinspre NE (întrebare firească: cumva dinspre S în vechime, urcând amonte pe Ișnovăț?), adică prin Pănășești /în vechime *Voloseni*/ și cătunul Cebanca (o prelungire, recent amenajată, spre SV către M-reă Condrița situată pe „trasă” - ambele drumuri asfaltate mult după 1993). Ansamblul mănăstiresc de la Căpriană e mărginaș, în partea de SE a satului, la câteva sute de metri de „*obârșia Ișnovățului*” (mențiune din 1429, v-infra; cum indică și săgeata, care corectează localizarea din *Căpriană*, 1996, p. 13, 18-19, Fig. 2). Cercul negru de lângă m-re redă în zilele noastre starea reală din teren, respectiv și fotografic, chiar cursul firav al Ișnovățului (sus) și scurgerea din iazul situat la poarta așezământului (jos). /Detalii topografice în ilustrația următoare/.

- (1.4). Era și cazul, mai cu seamă că ilustrația din **Fig. 4** oferă detalii semnificative - și chiar îndeamnă la o scrutare distributivă tocmai în plan strict topografic: ca așezare, satul Căpriană e situat la confluența Ișnovățului cu un alt curs de apă denumit *Târnauca* (mențiune hotarnică în 1420 /„*poiana Târnauca*”/, și 1429 /„*de-a curmezișul la Târnauca*”/; „coasta Târnaucii” - denumire în toponimia locală (cf. *Căpriană*, 1996, l.c., unde consideram totuși, eronat, că pe sub coasta amintită curge chiar Ișnovățul; de aceea și semnele de întrebare, ca memorie retrospectivă, care însoțesc în ilustrație malurile apei)⁶.

(1.4.1). De asemenea, ca imagine sintetică, **Fig. 4** redă starea din primăvara anului 1993: configurația incintei principale a M-rii Căpriană - contur de incintă, vag patruleter neregulat, iar în privința componentelor principale am indicat numeric doar cinci, toate, exceptând biserica Adormirii - și ea refăcută (1), datând din epocă târzie, de după raptul țarist din 1812 și îndeosebi după prefacerile și adaosurile în stil rusesc din acel secol - de unde și încetățenirea percepției, strecurată cu asiduitate și încurajată politicește de regimul bolșevic instalat între Prut și Nistru: exista pe Ișnovăț un „pamjatnik vosemnadskogo veka” /„monument de secol 18”!/, cum stătea scris cu doar câțiva ani înainte de 1993 pe poarta de intrare (ca de altfel și pe unele documente topografice și relevee folosite aici!).

Atrage atenția clădirea alungită situată la sud de biserică, aparent unitară - de fapt fiind vorba de trei corpuri contigue: chiliile actuale, dar în vechime **posibile case egumenești dacă nu și domnești** (2) și (2'), cu beciuri intacte (cel dinspre V inundat din păcate de pânza freatică existentă⁷), fie (3) Paraclisul Sf. Gheorghe, c. 1840 /din

⁶ L-am convins în aceleași privințe pe colegul-colaborator, vezi broșura Gh. Postică, *Mănăstirea Căpriană (de la întemeiere până în zilele noastre)*, Ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău, 2003, p. 13-14 (cu unele confuzii privind apa Târnaucei). În schimb, vederi cu totul greșite încearcă să acrediteze despre situația topografică și toponimică a zonei harnicul arh. Sergius Ciocanu - vezi articolul „*Mănăstirea de pe Vișnevăț și Căpriană. - Așezăminte monastice distincte. Hotarele moșiei Căpriană*”, în „Tyrăgetia”. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie al Moldovei, Chișinău, 2007, p. 31-43 (am avut la îndemână doar mss. dact., cu două hărți, oferit de autor). Voi reveni.

⁷ Asupra acestor construcții care ridică serioase probleme de analiză și mai ales de încadrare cronologică, cf./Arh./ Alexandru Tofan, „*Proiect de restaurare a edificiilor chiliilor cu pivnițe, componentă importantă în cadrul complexului monahal - mănăstirea Căpriană*”, Patrimoniu, AD 8 /1998, /Chișinău/, p. 30-31 (Extras), cu planuri, secții și alte detalii.

1903 Sf. Nicolae/, clădit de egumenul athonit Ilarion. Spre E și SE, pe o terasă mai înaltă la care urcă scări impunătoare, se detașează de la sine monumentalele construcții: **Casa stăreției**, construită sub egumenul Cosma, 1862, azi complet refăcută din temelii /de starețul **Filaret Cuzmin/** (4), alături fiind ctitoria din domnia lui Nicolae al II-lea, catedrala **Sf. Gheorghe**, 1903-1905, azi și aceasta restaurată (5). Ca amănunt semnificativ: cimitirul indicat în colțul de NE al incintei mai era în 1993 complet răvășit de buldozer...

- (1.5). În schimb, biserica din vale ni se prezintă ca înfățișare sub semnul destinului amarnic prin care a trecut, după cele întâmplate cu două secole în urmă... Consacrată hramului (preluat conform practicii ortodoxe de la lăcașul mai vechi peste care s-a ridicat) - **Adormirea Maicii Domnului /15 August** pe stil gregorian, dar **28 august** pe cel iulian, practicat încă între Prut și Nistru... /sau **Uspeniia**.

Cum sugera în al XVII-lea veac (și doar în treacăt) **Ureche vornicul**, zidirea bisericii s-a datorat lui **Petru Rareș Vv.** (1527-1538, 1541-1546). Mărturia, de excepție, se întâmpla a fi consemnată cu un an înainte de moartea renașcentistului voievod (vezi splendida pisanie de la Sf. Dumitru din Suceava!), pe un monument de patrimoniu (înstrăinat...). Pe fața (scoartă sau „doască”, ziceau cei vechi) argintată, cândva și aurită a Manuscrisului dăruit lăcașului (**Fig. 5**), pe chenar stă gravată inscripția slavonă, care (apud **Murzakevici**, 1844) ne arată - (în trad.):

„† Binecinstitorul și de Hristos iubitorul Ioan Petru voievod, din mila lui Dumnezeu Domn a toată Țara Moldovlahiei și Doamna lui Elena și fiii Domniei mele și Iliș voievod și Ștefan voievod și Constantin și au făcut și au împodobit această Tetraevanghelie și am dat-o spre ruga Domniei mele în Mănăstirea noastră nou zidită numită Căpriana, în anul 7053<1545> luna octombrie”⁸. Limpede și fără echivoc, așadar, în ce privește „nou zidita” biserică! Imaginii din vremea noastră (vederea dinspre E - fotografie de ing. Laurențiu Spoială, 1999, alăturat: panorama mai veche, destul de răspândită, publicată și în 1996 - din arhiva Gh. Postică) i s-au dat replici diferite, respectiv, încercări de restituire, precum modelul prezentat aici, deja publicat tot în 1996 și realizat de arhitecții Eug. Bâzgu și Gr. Burciu.

- (1.6). „Destin amarnic”, am scris mai sus; s-ar cuveni să fie și aici amintite cele simțite și scrise, cu amărăciune și revoltă, de adânc - și universalul cunoscător Nicolae Iorga cu privire la monumentele religioase:

„Cine a vrut, a fost lăsat să preschimbe, să prefacă și să schilodească”, iar mai departe: „în biserici și mănăstiri se păstrează însă slovele săpate în aur și argint, prin lespezile ce acopăr morminte, prin pomelnice săpate în piatră la altare, prin piatra cu slove așezate deasupra ușilor, - amintirea trecutului nostru, ori de-a fost bun, ori de-a fost rău, ori de cuprinde în el mari nenorociri, ori de vădește și câte o clipă de fericire” (**Inscripții**, I, 1905, p. V-VI) / Subl. N. C. /. Câte dintre toate acestea s-au păstrat în ctitoria voievodală de pe Ișnovăț?

(1.6.1). Radical modificată în stil rusesc, îndeosebi pe dinafară - turla masivă

⁸ Șt. Gr. Berechet, „Mănăstirea Căpriana”, „Anuarul CMI. Secția din Basarabia”, Chișinău, 1928, p. 3-4 (și n. 1, citată „Zapiski...”, vol. 1, Odessa, 1844, p. 292-93) și p. 7-8 (reproduceri desen dar cu legende inversate: scena Adormirii și inscripția gravată se află nu pe fața I a Evangheliarului, ci pe dosul scoartei II, cum probează și cele patru pietre prețioase montate pe colțuri). Aici însă, folosesc ilustrația ap. **Căpriana**, 1996, p. 24, Fig. 5. Detalii interesante privind conținutul manuscrisului liturgic la **Eșanu/alii**, 2003, p. 384-86.

de pe naos, clopotnița etajată peste pridvor (implicând, în sprijin, adaosul zidăriei de pe latura V, contraforturile fiind refăcute), modificarea cornișei, a învelitorilor, iar pe fațade ancadramente schimbate la ferestre ș.a. - dar și în interior (eliminarea pereților grozniței, rămânând doar patru pilaștri): toate acestea, deși s-au păstrat contraforturile de model moldovenesc, au dat totuși o înfățișare tipic rusească bisericii lui Rareș Vv.; astfel au fost poruncile venite de sus, de la Sinodul de departe, date *arhitektor*-ului din 1819 de către Mitropolitul-Exarh **Gavril Bănulescu-Bodoni**, respectiv arhimandritului **Kiril Adrianopolitis** (de amintit că ambii sunt înmormântați pe latura exterioară de S a lăcașului)⁹. În **Fig. 6/1** - primele săpături arheologice, din 1993 /redau și traseul marelui șanț de drenaj, 2003 - proiect abandonat ulterior.../, iar în **Fig. 6/2** - o imagine sugestivă a înfățișării Uspeniei moldovenești cu chip rusificat, alături de o altă replică - restituire (autor arh. Sergius Ciocanu).

(1.6.2). Spre a nu ieși din contextul acestui „**destin amarnic**”, de menționat și chiar de evidențiat anume corolarul acestuia, desăvârșit spre finalul veacului al XVII-lea când, precum și dincoace, în Țară, fenomenul distructiv al „**mănăstirilor închinat**” a atins și așezământul de pe Ișnovăț. Cumpănind sfatul chiriarhilor de la Suceava, Rădăuți, Roman și Huși, al boierilor mari mici, Antioh Constantin Cantemir Vv., Domnul Moldovei, se vede nevoit să închine Căpriană lavrei athonite Zograful - motivațiile de căpetenie: „*Deoarece a slăbit foarte și a văduvit această sfântă mănăstire, și a rămas fără venit și cele trebuincioase pentru hrana lăcașului acestuia, din pricina nelucrării și a proastei chibzuiei a leneșilor și netrebnicilor lui Dumnezeu călugări, care trăiesc în el*”.

(1.6.2.1). **Document semnificativ, dar din alt unghi:** e de luat în considerare faptul, de un anume interes istoric, că tot în acest al XVII-lea veac era deja consolidată în Moldova faima de unic-ziditor (și oriunde) a Domnului **Ștefan cel Mare și Sfânt**, căruia, explicit, i s-a atribuit și ctitoria Căprianei! Astfel, știind că Vasile Lupu Vv a închinat M-rea Dobrovăț celei de la Zograful - și din aproape aceleași motive, Antioh Constantin Vodă (altminteri, știut lucru, un analfabet!) justifica astfel închinarea către Sf. Munte: „*Deci, mai înainte, sfântrăposatul Io Ștefan voievod cel bătrân și bun, tatăl sfântrăposatului Io Bogdan voievod, ce-a fost ctitorul sfântului locaș Zograf, reînnoind și miluind /.../ acest fost ctitor, sfântrăposatul domn mai sus-scris, Ștefan voievod, sfântului locaș, Zograf de la Sfântul Munte și să fie această mănăstire mai sus-scrisă, Căpriană, veșnic metoh sfântului locaș Zograf de la Sfântul Munte și a fost ctitor și fondator al acestor două mănăstiri, Căpriană și Dobrovăț, făcute de el /ot nego săzdani*, în originalul slavon - subl. N. C. Vezi și infra, 2.5/” (7206/1698, ian. 30)¹⁰.

De reținut, altminteri, că Biserica Pogorării Sf. Duh de la Dobrovăț a fost ultima (sau penultima, precum cea de la Reuseni) din viața lui Ștefan cel Mare, zidirea începând la 27 IV 1503 și terminată, potrivit pisaniei, în anul 1504 /„*al Domniei lui, anul patruzeci și o lună din al optulea curgător*” - Iorga, **Inscripții**, II, 1908 (= „*Studii și Documente...*”, XV), nr. 586, p. 206; cf. și atât de cunoscuta lucrare a lui G. Balș, **Bisericile lui Ștefan cel Mare**, 1926, (p. 118 (= BCMI, XVIII/ 1925, fasc. 43-46)/. (Subl. N.C.).

⁹ Șt. Berechet, *op.cit.*, p. 9, 21.

¹⁰ Șt. Berechet, „*Documente privitoare la Mănăstirea Căpriană*”, „*Luminătorul*”, LVIII / 1925, /Chișinău /, p. 17-18; cf. **Eșanu/alii**, 2003, p. 162-64.

- (1.7). Alte detalii asupra monumentului de arhitectură în **Fig. 7**, accent pe microzona intrării de S (secțiunea arheologică din 2005 direcționată spre scara intrării și contrafortul de SV, reconstruit în 1819; și aici se mai păstrează trotuarul din jurul lăcașului, amenajat din pardoseala de cărămizi pătrate scoase din interior = etapa eventual Vasile Lupu Vv.).

(1.7.1). // **NOTA SPECIALĂ:** schelele din imagini sunt din anul 2005, când se realiza proiectul de restaurare a ctitoriei lui Rareș Vv. Nu cunosc însă noua față redată bisericii, dar știu că nu s-a renunțat la clopotniță, astfel încât imaginea a rămas încă departe de cea a Probotei-surori (cu care, la origine, era aproape perfect comparabilă, inclusiv dimensiunile)... Zadarnice, prin urmare, încercările de restituire //închipuite **pe temeuri curat moldovenești**, chiar folosind și sugestiile computerizate¹¹ - v. **Fig. 8 ...**//.

- (1.8). Dar la cele prezentate mai sus mai sunt de adăugat și câteva probe vizuale care nu trebuie ocolite, deoarece privesc nemijlocit trecutul vetrei mănăstirești. Așa, de pildă, în **Fig. 9** /1 este redată o parte din secțiunea arheologică paralelă cu fațada de V a Biserica Adormirii (la capătul ei de N va fi localizată microzona vechii clopotnițe - v. mai jos); se văd rămășițe de construcții, demolate în etapa Bodoni - 1819, din aceeași etapă datând și masivul strat de moloz, vizibil în peretele secțiunii - moloz localizat altminteri și în lunca pârâului (cercetări 2003-2005: am căutat zadarnic eventuale resturi ale obișnuitei *Pisanii* ctitoricești...).

O fotografie din anul 2005 ne dezvăluie (2) și un registru stratigrafic, mai exact: din microzona de S a bisericii, cu legătură către construcția presupusei case egumenești 2' (supra, Fig. 4); în preajmă stă fâlnicul copac unde, în 1993, ne tocmeam cu fostul stareț... care le știa pe toate! (o imagine mai cuprinzătoare a locului respectiv, infra, **Fig. 11**). Am ezitat îndelung dacă e cazul să ofer tiparului imaginea parțială (3) realizată în anul 2002 de colegul dr. Gh. Postică - o vedere din interiorul pronaosului: câteva din zecile de morminte localizate (în spatele semnatarului de față - mormintele cu nr. 49 și 50, al lui **Dumitru Buzo, vel pitar** (mort la 10 XII 1607 în luptă cu tătarii) și, respectiv, al soției sale, cneaghina **Cristina**, de care m-am ocupat cu alt prilej, descoperind un neașteptat arc, în spațiu și timp, cu un trist epilog domnesc în cripta de lângă Târgoviște, a Dealului!)¹²; în fine, ca o completare (4), de data aceasta, bordura trotuarului Bodoni 1819-1821 (microzona N, altar).

- (1.9). Noutatea absolută (*summa summarum*) din anul 2005 ne-a fost oferită în chip neașteptat: **descoperirea vechii clopotnițe (Fig. 10)**: situată cam la 35 m SV de biserică /marcaj, aici, pe un „topoplan” - M. Zoti, din august 1992/, construcția are trei laturi masive (6, 60/c. 2 m) lucrate din piatră legată cu mortar consistent; este întărită cu câte un contrafort la colțuri (1,50/1,45 m). În scurt. o ruină grav deteriorată de conductele rețelei de termoficare din mănăstire (vezi în ordine imaginile laterale - foto: grupa de soldați în lucru, înregistrarea ruinei - la planșetă dr. Gh. Postică, la măsurători dr. Ion Tentiuc, iar ca asistent-privitor dr. arh. Sergius. Ciocanu¹³, întreaga microzonă a

¹¹ Posibili autori: arh. Eugen Bâzgu și arh. Gr. Burciu.

¹² Cf. **Târgoviște. Reședința voievoдалă**, 2009, p. 105-106, cu bibl.

¹³ Care s-a grăbit cu publicarea descoperirii - vezi S. Ciocanu, „Fortificații și edificii medievale la Mănăstirea Căpriană”, „Arta”.Seria Arte vizuale, Arte plastice, Arhitectură /2008, Chișinău, 2008, p. 53, fig. 2-3 (plan, secții). Voi reveni.

fost reacoperită cu pământ (inclusiv rămășițele clopotniței!!), cum am constatat la fața locului (30 XI 2005, v. ilustr. următoare).

(1.9.1.). Într-adevăr, memoria fotografică, necruțătoare și nedeazămințită vreodată, depune o mărturie mai mult de cât evocatoare - una de substanță simbolică: *toate imaginile din Fig. 11* au fost realizate înainte de data calendaristică subliniată mai sus, cu excepția celei din stânga-jos, realizată în acea zi de toamnă târzie, a Sf. Andrei, după calendarul nostru. Ce vedem în fotografie? În afară de construcții și de tristețea copacilor desfrunziți - un amănunt semnificativ: aleea asfaltată ce venea către Casa Stăreției, proaspăt amenajată special, căci a fost prilejuită de vizita Patriarhului din Moscova în R. Moldova și, evident, la M-rea Căpriană. Atunci, s-a crezut de cuviință că relicelele clopotniței voievodale, urâte de vremuri, nu meritau în nici un chip să fie văzute - necum și **conservate** la suprafața solului. (Subl. N.C.).

Dar să ne vedem de treabă și să trecem mai departe.

(2). Date istorico-arheologice despre Căpriană I.

Era necesar, metodologic, acest ocol informativ, întrucât aproape nimic nu se mai vede¹⁴ din ceea ce va fi fost ridicat cândva - în „poiana lui Chiprian” - un mai vechi și dintâi locaș de închinare, purtând tot hramul Adormirii Maicii Domnului și cunoscut o vreme drept „mănăstirea de la Vișnevă”. Deși până prin 1993 numărăm pe degete cele pronunțate și scrise în legătură cu astfel de mențiuni (și, în general, despre M-rea Căpriană) - astăzi, indiscutabil și datorită cercetărilor arheologice la care am contribuit, te întâmpină o întreagă și împrăștiată literatură (inclusiv opinii dintre cele mai de neînțeles, care pun de regulă în încurcătură pe cititor, îndeosebi pe cel neavizat)¹⁵; astfel încât consider că este cazul să insist, fie și rezumativ, asupra acestor mențiuni.

- (2.1). Prima, din uricul voievodului Alexandru cel Bun prin care îl miluia pe înaltul dregător **Oană vornic** (din Tulova), pentru credincioasă slujbă, cu mai multe moșii în dreapta Bâcului, respectiv pe afluentul Bâcovă /supra, hărțile din Fig. 2/ și în împrejurimi (între hotare: „iar de la Fântâna Mare, pe deasupra la poiana Târ<n>aucăi și de la poiana lui Chiprian la gura Pitușcăi, la seliștea lui

¹⁴ Cu excepția pronaosului actualei biserici, golit (complet!) în vederea amenajării în subteran a unui spațiu muzeal/funerar și unde se pot vedea și analiza părți întregi din structura fundației I.

¹⁵ Supra, n. 3, 6, 13. **Rezumativ.** Argumente dintre cele mai diverse, cu totul aleatoriu folosite, dar **teziste în toată regula** (subl. N.C.) sunt evocate, fiind aproape aceleași, în toate opiniile contrare celor de față, aici susținute. Astfel, deși nu ni se spune cum arăta și unde se afla ctitoria din vremea lui Alexandru cel Bun, înzestrată cu multe averi, totuși se afirmă că „prima biserică de piatră”: /respectiv **Căpriană I**, n. N.C./ s-a ridicat pe „loc viran, defrișat de pădure” și se datorează lui Ștefan cel Mare /zidită după 1470, „la rugămintea” călugărilor de la Neamț, probabil între „1491 și 1496”/; a suferit „distrugerii” - „Petru Rareș și Elena Doamna au refăcut din ruine biserica și mănăstirea în urma invaziei otomane din 1538” (**Eșanu /alii**, 2003, p. 15-25/ argumente: tipul de construcție și planimetria evoluată, tradiția, actul din 1698, Pomelnicul - „Mileana” și „Alexandru”(infra, n. 32) sunt copii ai lui Ștefan cel Mare!, etc. etc. /.

Cu vederi similare - arh. S. Ciocanu, mai ales în ultimul studiu, invocând „argumente în favoarea existenței în secolul al XV-lea pe moșia Prisaca lui Căprian (sic) /Căpriană/ a două așezăminte monastice”, primul, amintit documentar drept „mănăstirea de pe Vișnevă”, în 1429 și 1470, „abandonat din motive deocamdată rămase neclare spre finele secolului al XV-lea”, fundațiile bisericii de zid descoperite arheologic se datorează lui Ștefan cel Mare /edificiul avea însă defecte construcție, suferind probabil de pe urma unui cutremur, sau în urma invaziei otomane din 1538/, pe locul lor zidind Petru Rareș actuala biserică mănăstirească, terminată la 1542 - v. op. cit, 2008, p. 51 și urm.

Tigomir...etc.”, **25 IV 1420**)¹⁶. (Subl. N. C.).

- (2.2). Următoarea, în actul de donație al aceluiași voievod (indiciu de substanță: amestecul direct al Domniei în edificarea lăcașului de pe Ișnovăț!): „*am cugetat cu gândul nostru bun și cu bunăvoia noastră cea bună și am dat soției noastre cnea<ghinei> Marena mănăstirea de la Vișnevăț, unde este <eg>umen Chiprian, ca să-i fie ei uric, cu tot venitul și cu toate folosințele <care> ascultă <de> această mănăstire, ei, și copiilor ei, iubitul nostru Petru <și> altor fii și fiuce a noastre, care vor fi din cneaghina Marena...*” (**10 II 1429**)¹⁷ (Subl. N. C.).

(2.2.1) Cât de justificate sunt sublinierile de mai sus? Simplu: ne obligă nu doar faptul că un nou personaj istoric apare în diplomatica lui Alexandru cel Bun Vv. (el însuși, redat miniatural în aleasa cusătură de pe un odor liturgic, alături de soția ultimă: **Marena Doamna**, vezi infra, **Fig. 15**), ci mai ales împrejurarea că în plan strict, al devenirii istorice, ca un nemaipomenit arc în spațiu și timp, tocmai fiica noului cuplu Domnesc din Suceava se va numi **Chiajna**, iar aceasta va ajunge la rândul ei soția unui alt personaj, direct implicat în complicata țesătură din acel veac al XV-lea... (v. infra. 2.7).

(2.3). Fundarea Lăcașului. Este de admis că acest călugăr, popa Chiprian, îndeplinea încă înainte de 1420 un vot al său, dar cu certitudine și un îndemn (de presupus chiar participativ) dinspre Domnie (infra, prezența gropniței!), defrișând un colț de pădure, cu ajutorul focului - așa cum se obișnuia în acele vremuri în toată Europa¹⁸ și hărăzind „poiana” rezultată (îi va purta și numele) ridicării unui locaș; în fruntea căruia se va afla el însuși, ca egumen, în 1429 (totuși, ceva neobișnuit: nici în 1429 și nici mai târziu, în 1470, hramul vechii ctitorii /Uspeniia/ de la Căpriana nu este deloc menționat). De asemenea, privind în epocă, nu bate la ochi nici faptul (în parte insolit, ce-i drept) că acest nou așezământ mănăstiresc este dăruit de voievod soției sale (o probă decisivă care întărește ceea ce am sugerat mai sus: implicarea Domniei în apariția fundației religioase de pe Ișnovățul de Sus). Toate acestea, reunite, vor reliefa ulterior un și mai pronunțat context familial, prin amintita Chiajnă, context cu relevanță dramatică ivit mai târziu, implicând direct și destinul Căprianei¹⁹. (Subl. N.C.).

(2.3.1). Fapt este, cum se constată și astăzi, că terenul ales pentru noua construcție era în pantă accentuată dinspre E²⁰, pe alocuri chiar denivelat; **Fig. 12**. arată lămurit acest ultim aspect (de reținut pozarea construcției lui Rareș Vv - respectiv **Căpriana II**: pe toate laturile grosimea zidăriei după demolarea fostei **Căpriana I** este

¹⁶ *Documenta Romaniae Historica* /DRH/, A. Moldova, I, 1975, doc. 47, p. 67-68. Despre dorohoianul de origine, Oană /Vană/ vornic, vezi. Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, Ed. Șt. și Encicl., București, 1986, p. 272 și urm; cf. Mihai Costăchescu, „Satele lui Oană dvornic de Suceava și satele lui”, Extras din „Cercetări istorice”, I, Iași, 1929. Marele boier și dregător a fost și ctitorul vechiului Humor - v. /Arh/ Ștefan Balș, *Mănăstirea Umor*, ed. a 2-a, București, 1967, p. 6. Avea curtea la **Tulova**, pe pâraul omonim - dar sondajul arheologic din anii '70 nu a oferit nimic concludent, v. M-D. Matei, Ioan Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare. Secolele XI-XVII*, Ed. Academiei, 1982, p. 104 și urm.

¹⁷ *DRH*, A. Moldova, II, doc. 84, p. 124-127.

¹⁸ Vezi discuția și indicațiile bibl. în *Căpriana*., 1996, p. 13-15.

¹⁹ Cu amănunte, infra, (2.5 - 2.7).

²⁰ E de regretat că în 1993 și mai târziu nu s-a realizat un profil schematic al sitului monastic, respectiv pe aliniamentul E-V (coborând așadar chiar din deal, din preajma unui popas notoriu: „Izvorul lui Avram”, până în lunca Ișnovățului).

mai mică, cea veche fiind aşadar excedentară / plan de situaţie din 1993, vezi în continuare, spre exemplificare, **Fig. 13/ 1-3**)²¹. Cât priveşte unghiul de pantă, faţă de acelaşi reper $\pm / - 0$, diferenţa de nivel dintre cota de fundare - **Căpriana I**, la Altar (**Fig. 12 / I**) şi la Pridvor (**Fig. 12 / VIII**) este de c. 2, 70 m (pe o lungime din vechea construcţie de c. 34 m!), reper stratigrafic principal fiind tocmai *dunga de cenuşă şi cărbuni* rezultată prin defrişare /redată grafic printr-o şuviţă marcată cu puncte masate, conturul sinuos, gradat, sugerând chiar configuraţia terenului în etapa fundării/. De altfel, faţă de cota/ reper menţionată, şi trotuarul-Bodoni (1819), ca nivelment, pare a fi aşezat în trepte - în realitate adaptându-se pantei (**Fig. 12 / I-X**). //NOTA. Am indicat secţiunile I - X, practicate în anul 1993 în sectorul **A**, iar după caz, profilele de Nord şi Vest //. Cu precizările de mai sus, putem stăruia acum asupra detaliilor de plan, specifice vechiului monument din vremea lui Alexandru cel Bun.

(2.4). Din ceea ce se păstrează - fundaţii şi pe alocuri asize din elevaţie (pe o înălţime de o, 80 m, de pildă, în pronaos-ul actual, mai exact: sub pragul de piatră al impunătorului **portal** păstrat de la Petru Rareş Vv), construcţia din jurul anului 1425 a folosit cu precădere piatra de carieră, tiranţi de lemn, iar ca liant, un mortar destul de consistent /var hidraulic, nisip şi prundiş/; stratul de construcţie se află peste dunga de defrişare (de pildă, la adâncimea de exact 1, 75 m faţă de cota superioară a pragului amintit, măsurând la rându-i o, 30 m (în secţiune).

(2.4.1). Configuraţia lăcaşului este de **plan triconc**: pridvor, pronaos, camera mormintelor /gropniţă/, naos cu abside, altar (încăperile subliniate nu erau, în epocă, o noutate, v. infra, n. **22** şi **28**) şi prezintă o masivitate pronunţată, nelipsind acel element de sprijin, perechea de **contraforturi** - pe laturi, încadrând şi absidele, iar la colţurile de NV /SV ancorat în obişnuitul unghi obtuz (la absida de E, însă, contrafortul lipseşte, ca de altfel şi la **Căpriana II**, **Fig. 14/2**).

Masivitatea construcţiei iese în evidenţă mai cu seamă datorită fundaţiei, cu grosimii neobişnuite, respectiv: **2,90 m** (latura V, aceeaşi grosime la zidul-despărţitor E pridvor), **3,00 m** pe laturile de N şi S, **3,50 m** (absida Altar!), **1,80-2,00 m** (ziduri-despărţitoare gropniţă). Câteva alte repere dimensionale, comparate cu edificiul mai nou vădesc de la sine specificul structiv al fostei ctitorii şi sunt deci de reţinut. Astfel: ax longitudinal **Căpriana I** măsoară **37,00 m** /fundaţie/, iar **Căpriana II** respectiv 34, 5 m /exterior; ax transversal **11,5 m** /pronaos, fundaţie/ (**I**), respectiv 10,00 m /exterior/ (**II**); ax transversal **16,00 m** /abside, fundaţie N./ (**I**), respectiv 14, 2 m /exterior/ (**II**) etc. /NOTA. Desenul-color din **Fig. 14/ 2** redă, computerizat, înregistrări /interpretări din anii 1993-96.../ (Subl. N.C.).

(2, 4.1.1). Un detaliu de planimetrie caracterizează îndeosebi configuraţia sânuirilor laterale, care prezintă, din construcţie (aşadar *ab origine*) o aşa-numită **fundaţie continuă**, explicându-se nemaipomenitul ax transversal de la absida de N, de **5,00 m**! Tehnic /istoriceşte, la **Căpriana I** nu se inova în materie de construcţie, căci anterior vremii lui Alexandru cel Bun şi lui Chiprian-călugărul un astfel de detaliu de construcţie este deja înregistrabil la renumita ctitorie din veacul al XIV-lea, a voievodului Țării Româneşti, Radu I, la **Tismana** (**Fig. 14/1**)²². Este de admis (dacă nu

²¹ Preluări din *Căpriana*, 1996.

²² Apud /Arh./ Cristian Moisesescu, *Arhitectura românească veche*, I, Meridiane, Bucureşti, 2001, p. 125 (Fig. 139), care corectează interpretarea arheologului Gh. I. Cantacuzino /SCIVA, 47, 4, 1996, 357/. Cu

chiar de la sine înțeles) că pe solida fundație (impusă de starea terenului) se ridicau ziduri mai reduse în grosime, iar conca absidelor, în semicerc interior, era o realitate, potrivit cerințelor de cult.

(2.5). **O dispută: problema ctitorilor.** Am văzut că de timpuriu se consolidase deja numele lui Ștefan cel Mare în legătură cu zidirea Căprianei, explicându-se și faptul că, figurativ, chiar mai târziu - la **Zograful** athonit, binefăcătorul Domn e menționat drept „*ktitor Dobrovet'skii i Kaprianskii*” și va fi redat ca atare în fresca din anul 1817, alături de Alexandru Lăpușneanu și de Vasile Lupu²³ (Subl. N.C.) Altminteri, o tăcere îndelungată ne întâmpină după 1429 în legătură cu noua ctitorie de pe Ișnovăț - nici o mențiune în acte de cancelarie sau în vechi cronici, inclusiv de la Ștefan cel Mare (cu zeci de pisanii ctitoricești).

(2.5.1). Un posibil izvor al legendei ce se va ivi și se va răspândi (cu un „focar” al ei chiar pe malul Ișnovățului, unde și astăzi ni se arată locul unde a crescut „Stejarul lui Ștefan cel Mare”) ar țâșni din acele documente-duplex, astfel zicând, ambele emanate de cancelaria domnească, în același an dar la interval de o lună. Astfel,

(2.5.1.1). **1. IV 1470**, Suceava. Ștefan cel Mare: „*am dat și am întărit mănăstirii noastre de la Neamț /.../, unde este egumen rugătorul nostru popa chir Siluan, în țara noastră, în Moldova, prisaca lui Chiprian, la Botne, și cu mănăstirea care este la obârșia Vișnivățului și cu toate prisăcile și prisăcioarele câte sunt în acest hotar, pe care le-a stăpânit popa Chiprian...*” (se indică hotarul și sunt întărite alte sate, inclusiv Timișeștii și Cristianeștii de la vărsarea Neamțului în Moldova / de reținut: încă în 1407 ambele sate erau întărite mănăstirii de la Neamț de către Alexandru cel Bun, care a clădit aici vechiul edificiu de zid, demolat în 1497- pentru circumstanțe, v. infra, n. 26! /; de asemenea, sunt menționați nominal ȝiganii cu sălașele lor). Act original, slavon - ca martori, primii înșirați: „*crediņa panului Stanciul și a fiului său pan Mârza*”, nimeni alții decât fiul, respectiv nepotul fostului Oană vornicul, dar acum, în 1470, /coincidentă întâmplătoare?/ soțul și, neîndoielnic, fiul amintitei mai sus, Chiajna!.²⁴ (Subl. N.C.). Dar lucrurile au căpătat o neașteptată turnură, într-adevăr.

(2.5.1.2). - **7 V 1470**, Suceava. Ștefan cel Mare, prin „cartea” sa face cunoscut: „*/.../ a venit înaintea noastră și înaintea mitropolitului nostru, chir Teoctist și înaintea boierilor noștri, mari și mici, bătrâni și tineri, mătușa noastră, Chiajna, de bunăvoia ei și nesilită de nimeni, și a dat ocina sa dreaptă, pentru sufletul părintelui ei, Alexandru voievod, și pentru sufletul mamei ei, Marina, și pentru sufletul și sănătatea ei, mănăstirii noastre de la Neamț, unde este hramul Înălțării domnului dumnezeului și mântuitorului nostru, Iisus Hristos, unde este egumen rugătorul nostru, chir popa Siluan, în țara noastră, în Moldova, prisaca lui Chiprian, la Botne. /.../. Iar hotarul acestei prisăci să fie începând din jos, de unde cade Molovatețul în Vișnivăț, apoi în sus pe Vișnivăț, până la obârșie, și poienile de la obârșia Vișnivățului, toate până la hotarul cneaghinei, iar de la mănăstire drept la Târnauca, apoi peste Târnauca, drept*

---

regretatul arhitect, receptiv la noutățile în domeniu, am discutat despre configurația și structura planului vechii ctitorii de la Căpriana (despre care, evident, nici subsemnatul nu eram la curent privitor la acel detaliu de construcție, ivit chiar după data la care distinsul autor îmi oferea sinteza sa, în 8 IV 2002). *Un gând pios i se cuvine în acest loc.*

²³ Cf. Căpriana., 1996, Pl. 2 (cu bibl.).

²⁴ DRH, A. Moldova, II, doc. 163, p. 241-243.

la *Cârlani*, înapoi la hotarul *cneaghinei*. Acesta îi este tot hotarul”. (Subl. N.C.). Act original, slavon /„se afla în 1879 la m-reă Căpriana.”n. edit./, ca martori, în frunte, credința acelorași Stanciul și Mârza²⁵.(Subl. N.C.).

//**NOTA.** Este redată aici moșia principală a vechiului așezământ monastic - areal ilustrat cât se poate de limpede mai ales în **Fig. 2/2**; *Cârlanii* din vechime, sunt *Stejărenii* de astăzi, ibid. 2/1, iar „*hotarul cneaghinei*”, poate și „*șanțul*” amintit ne trimit indiscutabil la documentul/donație din 1429//.

(2.5.2). Așa cum am și presupus²⁶, ceva neobișnuit s-a petrecut atunci, în primăvara anului 1470: Domnul, în virtutea stăpânirii superioare /**dominium eminens**/ întărește Neamțului, ca *metoh*, mănăstirea de pe Ișnovăț care, atenție!, nu e „a noastră”, nimic despre hram, despre egumenul-rugător, nici o mențiune despre stăpânirea urmașei Doamnei Marena! Explicație plauzibilă: o dispută, dacă nu cumva și o ceartă se va fi petrecut în Casa dinastică din Suceava. Acolo, unde, în final (și peste numai o lună de zile) a precumpănit voința lui Ștefan! Într-adevăr, ca fapt real oglindit de al doilea document: deși acesta dovedește că este **moștenitoare** a mamei sale în ce privește stăpânirea moșiei, a vechii mănăstiri, pe Chiajna, mătușa lui Ștefan /*tiotka naša*/, în pofida eufemismului diplomatic („*nesilită de nimeni*”) **o vedem consimțind la înstrăinarea Căprianei I - aceasta fiind și semnificația actului din 7 V 1470...!** (Subl. N.C.). //NOTA. Nu cunosc, din păcate, nimic din arhiva M-rii Neamțul (cea veche, demolată și înlocuită la 1497 de actualul monument), pentru stabili dacă și **cum** anume e înregistrabil transferul din 1470 - catastife, pomelnic etc.//.

(2.5.3).În scurt, nimic din cele întâmplate în primăvara anului 1470 nu încurajează ipoteza unui aport ctitoricesc al lui Ștefan cel Mare în edificarea unui **nou** locaș mănăstiresc la Căpriana - în sensul, că biserica popii Chiprian din 1429 (pe care o avem aici în vedere) ar fi dispărut (arăta altfel, era de lemn, etc.), cum se admite²⁷. Dimpotrivă, absolut totul - **din unghi strict tehnic/arhitectural**/, prin fundația **Căprianei I**, prin structura planimetrică a acesteia ni se dezvăluie tocmai acea etapă artei construcțiilor religioase (ultimul sfert al sec. XIV - prima jum. a sec. XV) - una de căutări și soluții, cum dovedesc cu prisosință noile interpretări asupra unor vechi lăcașuri, unele investigate arheologic, precum **Probota I (din prima jum. a sec. XV; avea și gropniță** (a înlocuit edificiul vechi, probabil de lemn: Sf. Nicolae din Poiană, c.1375 /, apoi **Bistrița I, ante 1407** și alte câteva²⁸ - **toate**, în funcție de cerințe și mai

²⁵ DRH, A. Moldova, II, doc. 165, p. 245-247.

²⁶ Căpriana, 1996, p. 19-22. Cf. Eșanu/alii, 2003, p. 9 și urm. cu interpretări discutabile (era posibil ca popa Chiprian să mai trăiască în 1470, dar faptul, în sine, ar fi fost consemnat în ambele documente - el fiind unul din ctitori!). Cert, Marele Domn sărise în 1470 în ajutorul călugărilor de la Neamț; să nu scăpăm din vedere un fapt: ținutul învecinat, îndeosebi, devenise teatru de război, el trăise evenimentele legate de invazia lui Mathias Corvinul, din 1467 (înving în lupta de la Baia!) Altminteri, cum arăta „marea” mănăstire de la Neamț, la 1470, se poate vedea din analiza planului pe care îl avea biserica zidită de Alexandru cel Bun - vezi Cr. Moiescu, op.cit., p. 163 (Fig. 196: o construcție de abia 10 m lungime!). Desigur, lucrurile se schimbă radical, o dată cu ridicarea impozantei ctitorii a lui Ștefan cel Mare, din 1497.

²⁷ Supra, n. 15 (arh. S. Ciocanu...).

²⁸ Cr. Moiescu, op. cit., p. 161 (Fig. 192 -193), cu remarcă interesantă privitoare la evoluția (sau mai degrabă adaptarea) deja-cunoscutului plan triconc din sec. XIV: „După cum s-a constatat arheologic, între *prima biserică de la mănăstirea Bistrița*, ctitorită de Alexandru cel Bun nu cu mult înainte de anul 1407, și cea de la Probota, există frapante asemănări în forma triconcă a planului alungit prin intercalarea unei camere a mormintelor și în marcarea cu câte un rezalit exterior a absidelor laterale” (subl. Cr. M., care /n, 540 / citează cercetările efectuate de Lia și Adrian Bătrâna). La **Căpriana I**, rezalitul exterior lipsește, arcuirea absidelor

ales de posibilități materiale pregătind cristalizarea în arta construcțiilor religioase a faimosului „**stil moldovenesc**”, din plin reprezentat de ctitoria renașcentistului Domn, Petru Rareș Vv.(Subl. N.C.).

(2.6). Altminteri, este evident că vechea **ctitorie** a rămas în umbra izvoarelor mai bine de un secol - cu fondator aievea **neidentificat** altcumva, ca persoană, decât în legătură cu des-amintitul **Chiprian**, despre care nu știm cine a fost de fapt²⁹ (a purtat un alt nume, ca mirean, iar cel călugăresc, cu specific alogen /'om din Cipru'/ a condus în plan local, printr-o ciudată mutație, la o derivație asociativă prin toponimul **Căpriana**, deja înregistrabil sub Petru Rareș Vv.; supra, **Fig. 5** și n. **8**; Subl. N.C.).

Dar Mănăstirea de pe Ișnovățul de Sus a apărut în timpul unui Domn-ctitor și binefăcător la rândul său în atâtea locuri din Moldova medievală - **Alexandru cel Bun** (1400-1432), astfel încât nu e deloc hazardat să admitem că donatorul din 1429 era de fapt și unul din ctitorii/ constructori! (Subl. N.C.).

(2.6.1). Voievodul și soția sa, **Marena Doamna**, își dovedesc și altfel munificența chiar în vremea când se ridică din temelie **Căpriana I**: prin splendida, migăloasă țesătură (lucrată poate în atelierul Doamnei) a **Epitrahilului** zis „*de la Staraia Ladoga*” /c.1427-1432/, probabil hărăzit, potrivit inscripțiilor grecești, unui lăcaș din Sud (bizantin/athonit?), piesă de patrimoniu moldav înstrăinată într-un târziu pe pământ rusesc... Cuplul donator este redat jos, la poale (**Fig. 15**), Domnul în dreapta / respectiv stânga privitorului /, Doamna de partea cealaltă. Să-l urmărim deocamdată, în descriere și comentarii, pe N. Iorga:

„*Alexandru cel-Bun apare numai pe epitrahilul din Rusia, supt desemnuri bisericești. Poartă aceeași pălărie ca Împăratul Ioan Paleologul ori, în Apus, Ludovic al XI-lea, regele Franciei. Îmbrăcămintea e arhierească bizantină. Figură lungă, cu părul bogat, ochii mari, musteți pleoștite și barba de Hristos. În jur /de fapt redată columnar, majuscule pe patru șiruri; o reproduc aici transliterat, n. N.C./: **Io Alexandroy** (nu **Alexandros**, deci meșterul român) **Voevonda** /sic, n. N.C./ **aytokrator pases Moldovlaheias kai Parathalasias** / „Io Alexandru voevod autocrat a toată Moldovlahia și a Maritimei” (deci afirmarea posesiunii Cetății Albe). În față un portret al Doamnei, încoronată, ceiace dovedește originea ei bizantină, princiară, în foarte bogate rochii lungi și inscripția: **Marina aytokratoresa pases Moldovlaheias kai Parathalasias** (Maina autocrată a toată Moldovlahia și a Maritima /sic /”.³⁰ (NOTA. Cusătura redă într-adevăr **Voevonda**., cu omega și acest **nd** care ar fi trebuit să fie **nt** / de multă vreme și în epocă redând în greaca târzie pe **d**(elta) /. Particularitate de stil, așadar, cu totul semnificativă fiind și afirmarea stăpânirii până la Marea cea Mare, redată prin „**Parathalasia**”...).*

Interpretări corecte ale marelui savant - cu o excepție, poate esențială: **Marena** /sau **Marina** nu a fost nicidecum o prințesă bizantină, ci o moldoveancă neaoșă! Posibil chiar „*di pi loc*”, cum glăsuiesc moldovenii, deci **Lăpușneancă!** A avut și un

reproducând de la sine, limpede, planul triconc (alungit, prin adăugarea pridvorului - cunoscut în Valahia, cf. Târgoviște, încep. sec. XV) și a gropniței.

²⁹ Eșanu/alii, 2003, p. 29-30 încearcă totuși un ipotetic tablou, reunind crâmpie cu privire, cert, la un cârturar omonim de la Neamț.

³⁰ N. Iorga, *Domni Români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, p. V /Comisiunea Monumentelor Istorice/.

frate, pe nume **Bratul**, mare boier, martor în Sfatul domnesc (1428-1429)³¹. În *Pomelnicul* de mai târziu al M-rii Căpriană, pictat pe lemn („prescrieri” din 1821-1860), la loc de cinste sunt menționate numele Doamnei Marena și al soțului ei, la **Răposaii**, îndată după „Ștefan /cel Mare/ Voievod, Maria Doamna, Bogdan, **Melieana** /sic! /, **Alexandru Voievod**”³².

(2.7). Posteritatea a voit (și nu e vorba aici de hazardul istoriei, ci de o **potriveală semnificativă a unor destine!**), ca fiica lui Alexandru și a Marinei, numita **Chiajna**, să dețină nu doar rolul de moștenitoare /donatoare la Căpriană, ci să aibă un statut de vază în alt plan: cel social - politic propriu-zis! Într-adevăr, *tiotka* lui Ștefan din 1470 era deja în vârstă înaintată, dar ea era de multă vreme căsătorită³³ - cu cine?, într-adevăr, cu nimeni altcineva decât același **Stanciul**, fiul beneficiarului (din 1420) **Oană vornic!** Martor, am văzut, în uricul din 1429 - acest mare boier, menționat de multe ori și **Stanciul Marele**³⁴ ne oferă și cheia dezlegării problemei: cum de au ajuns satele și pământurile întărite de Alexandru cel Bun în 1420, ca înainte de 1470 și după această dată să fie reunite ca **moși** ale Căprianiei. Simplu, de la tată la fiu/fiică, prin moștenire și, mai cu seamă, prin mariajul Stanciul-Chiajna³⁵. (Subl. N.C.).

În fine, întrucât am folosit de atâtea ori acest termen, adesea fatidic, **destin**, cum să apreciem faptul că ambii amintii până aici și-au aflat, pe rând, la câteva zile, odihna veșnică? *Letopisețul de la Bistrița* consemnează: „Într-același an /1479/. August în 8. Duminică seara, răposat-au roaba lui Dumnezeu, Chiajna, fata lui Alexandru Voievod, iar Marele Stanciul răposă 3 zile după dânsa”³⁶.

O lume și un trecut istoric doar în parte destăinuit se regăsesc sub oropsita ctitoriei lui Petru Rareș Vv. de la Mănăstirea Căpriană. Ultimul cuvânt este încă departe de a fi găsit și rostit, dar convingeri și o fărâma de adevăr am găsit de cuviință să fie înfățișate în aceste pagini.

/NOTA. Ilustrația procesată de dl Mihai Vasile /.

³¹ Trei mențiuni ca martor în Sfatul domnesc - 1428, XII, 4, Suceava: „credința panului Bratul fratele doamnei”; 1429, VI, 1, Suceava: „credința panului Bratul și a copiilor lui”; 1429, VI, 19 Suceava: „credința panului Bratul fratele doamnei și a copiilor lui” (DIR, Veacul XIV, XV A. Moldova, vol. I/1384-1475/, doc. 82, p. 72, doc. 92, p. 82, respectiv doc. 94, p. 85. Este cumva același cu **Bratul cel Mare**, frate cu **Neagoe** de după anul 1443? - cf. valoroasa lucrare postumă a regretatului Alexandru I. Gonța, *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane*, Ediție îngrijită și Cuvânt înainte de **Ion Caproșu**, Ed. Academiei, 1995, p. 82-83, s.v. /Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”/.

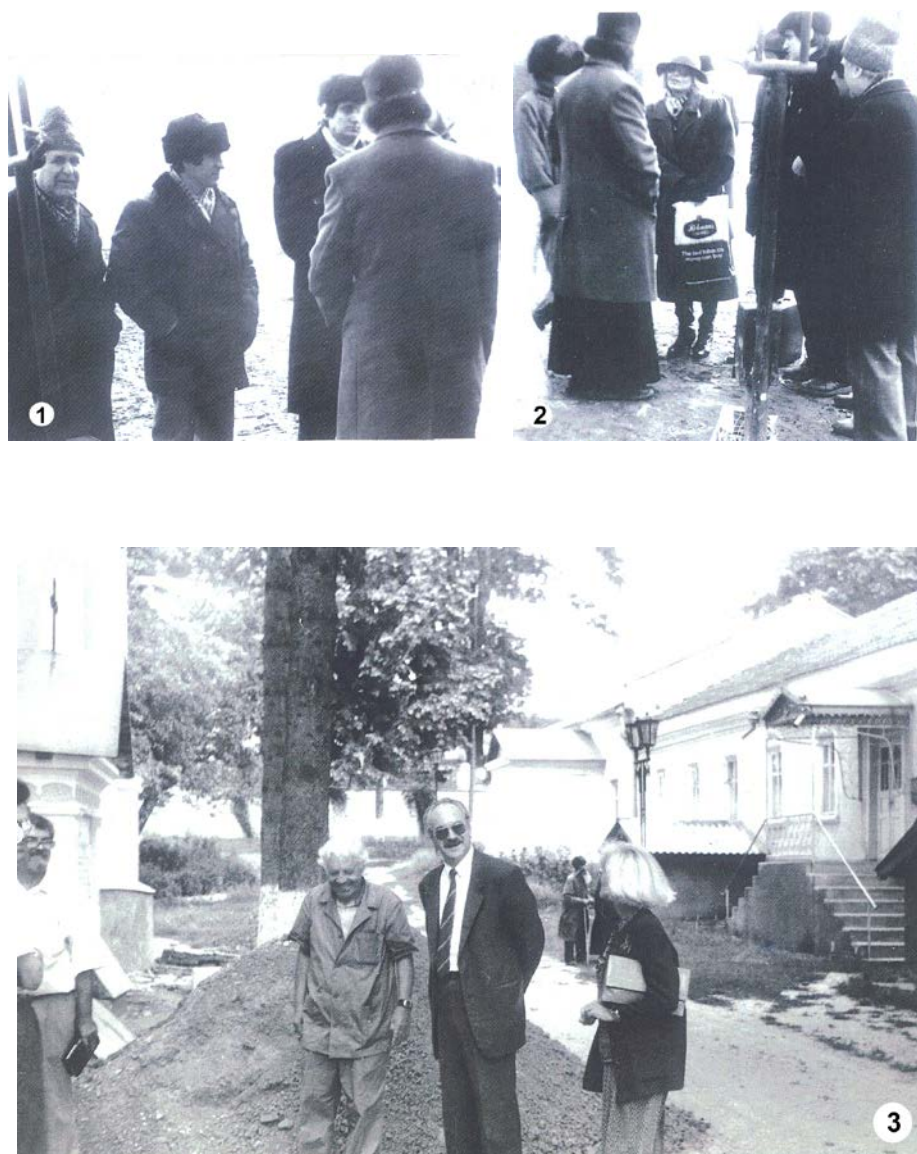
³² Eșanu/alii, 2003, p. 431-435.

³³ În istoriografie s-a admis o primă căsnicie a Chiajnei cu voievodul Vlad Dracul al Țării Românești - cf. Const. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 - 1 ianuarie 1432)*, Junimea, Iași, 1984, p. 269 („viitorul ginere al lui Alexandru cel Bun”), mai explicit la p. 280: hărăzită de Alexandru, în 1431, lui Zwidrigaillo al Lituaniei /n. 35: Șt. S. Gorovei, *Mușatinii*, 1976, 49/, Chiajna, a doua fiică a voievodului „a fost soția lui Vlad Dracul. După moartea acestuia înainte de 4 XII 1447, omorât de Vladislav II din ordinul lui Iancu de Hunedoara, la Bălteni, n. N.C. /, a devenit soția lui Stanciul cel Mare, fiul lui Oană, vornicul de Suceava” (în n. 35 mai sunt citați Ilie Minea /1928 „p. 134, n. 1”, corect. p. 74 (n. 1), n. N.C./, Virgil Ciocâltan/1976), citați ca atare de subsemnatul în *Târgoviște...*, 2009.

³⁴ Alex. I. Gonța. *op.cit.*, p. 520 (**Oană**), 633-34 (**Stanciul**).

³⁵ Aspect ocolit, culmea!, chiar în monografia citată - vezi Eșanu/alii. 2003, Indice, s.v. *Stanciul pan*, 155-156 (fiind vorba doar de faptul că amintitul mare boier e martor în Sfat, la 1470...).

³⁶ Ioan Bogdan, *Cronice atîngătoare de istoria românilor*, București. 1895, p. 42, 56 și facsimil X.

Fig. 1.

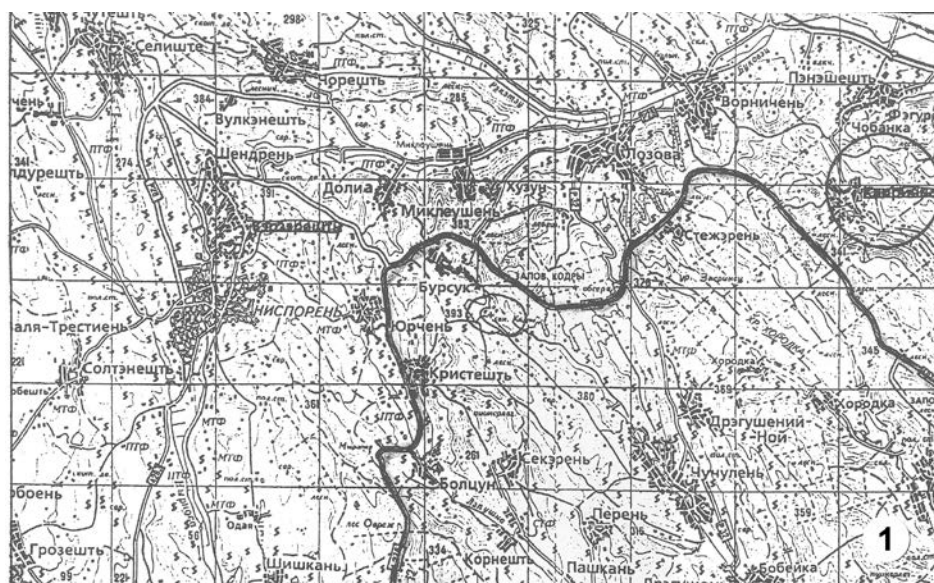

Fig. 2.

Fig. 3.

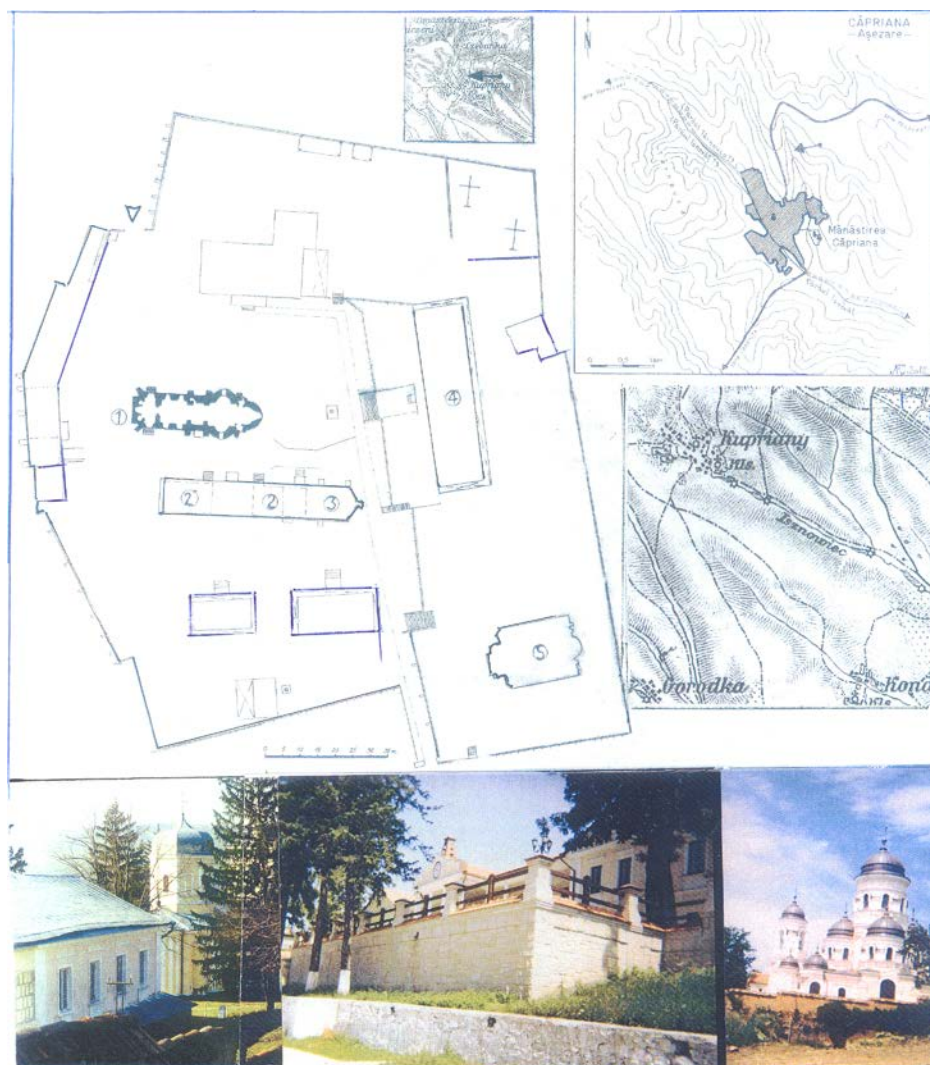

Fig. 4.

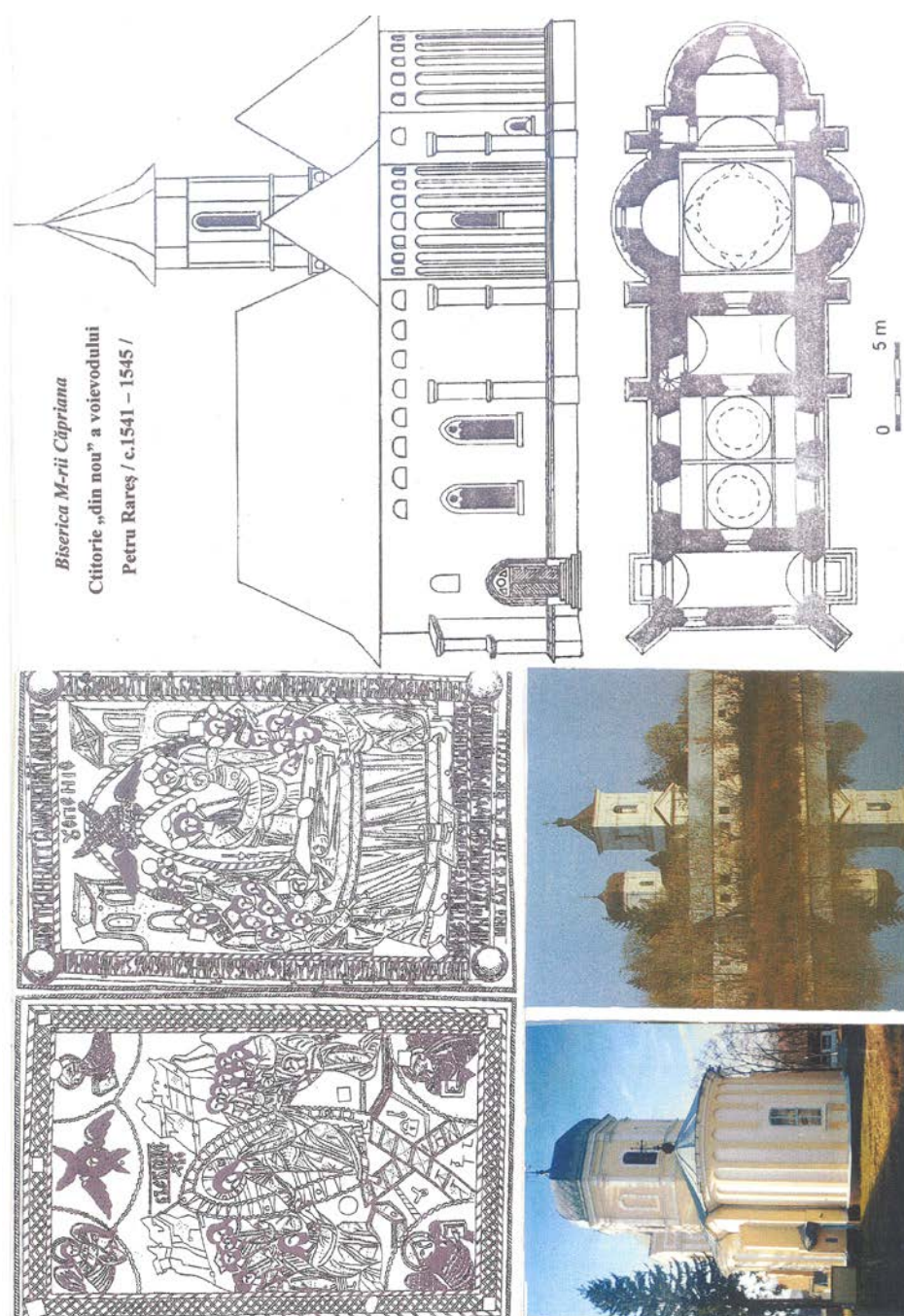

Fig. 5.

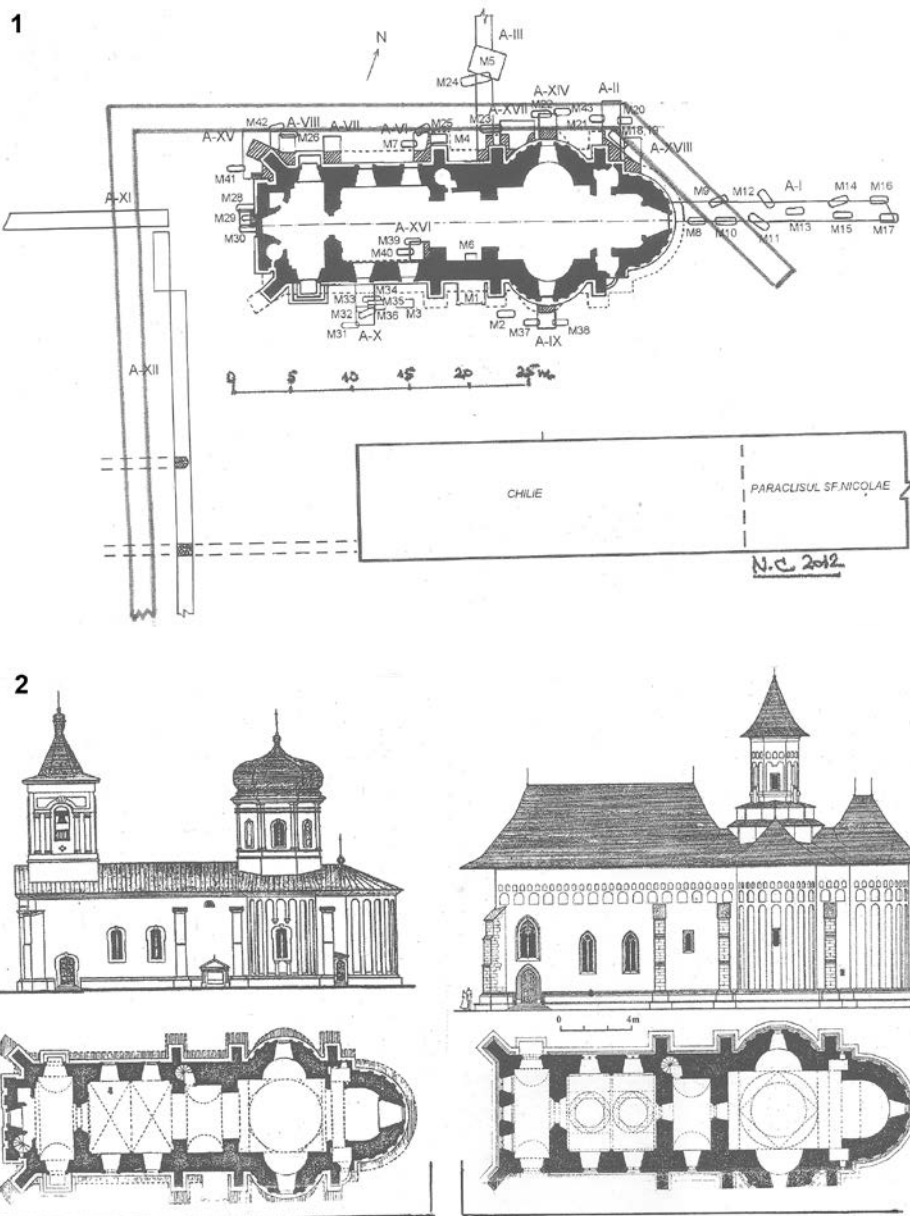

Fig. 6.

Fig. 7.

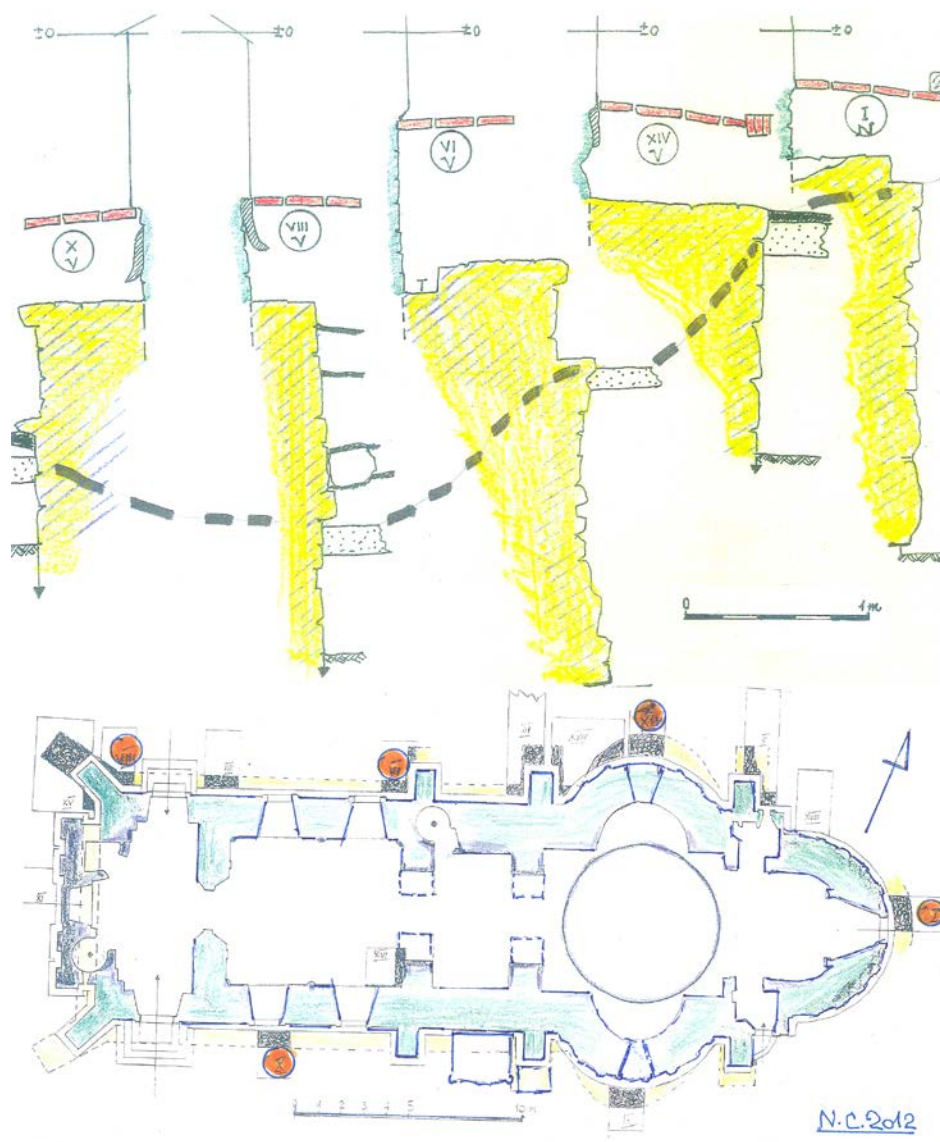

Fig. 8.

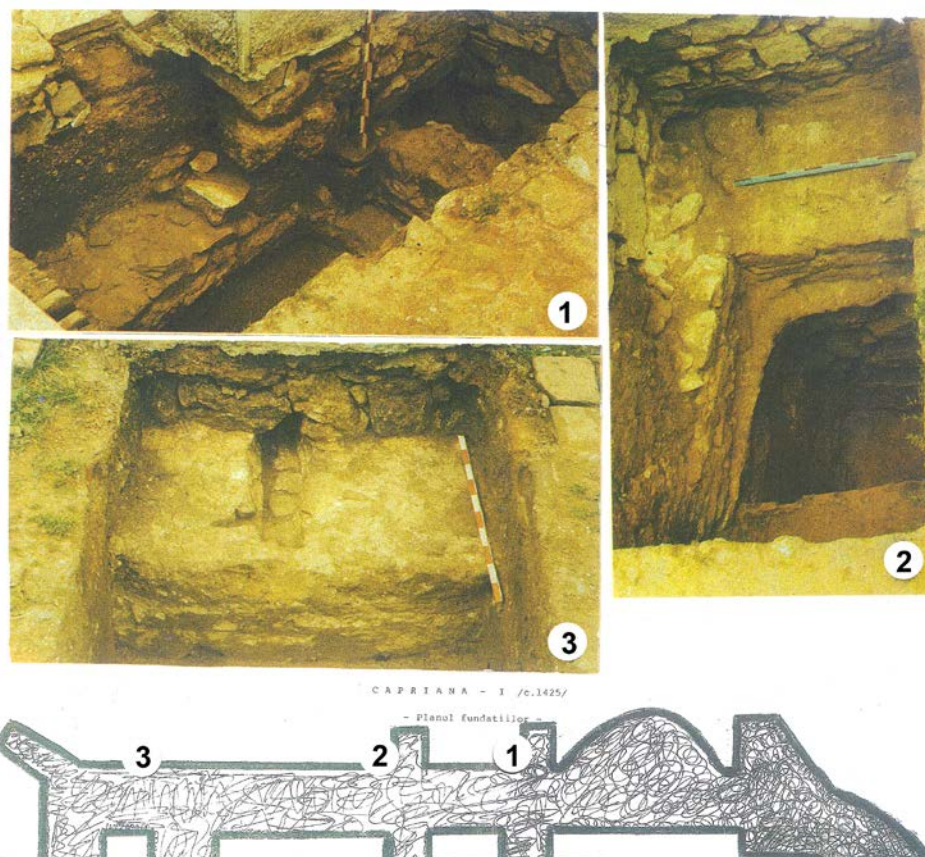

Fig. 9.

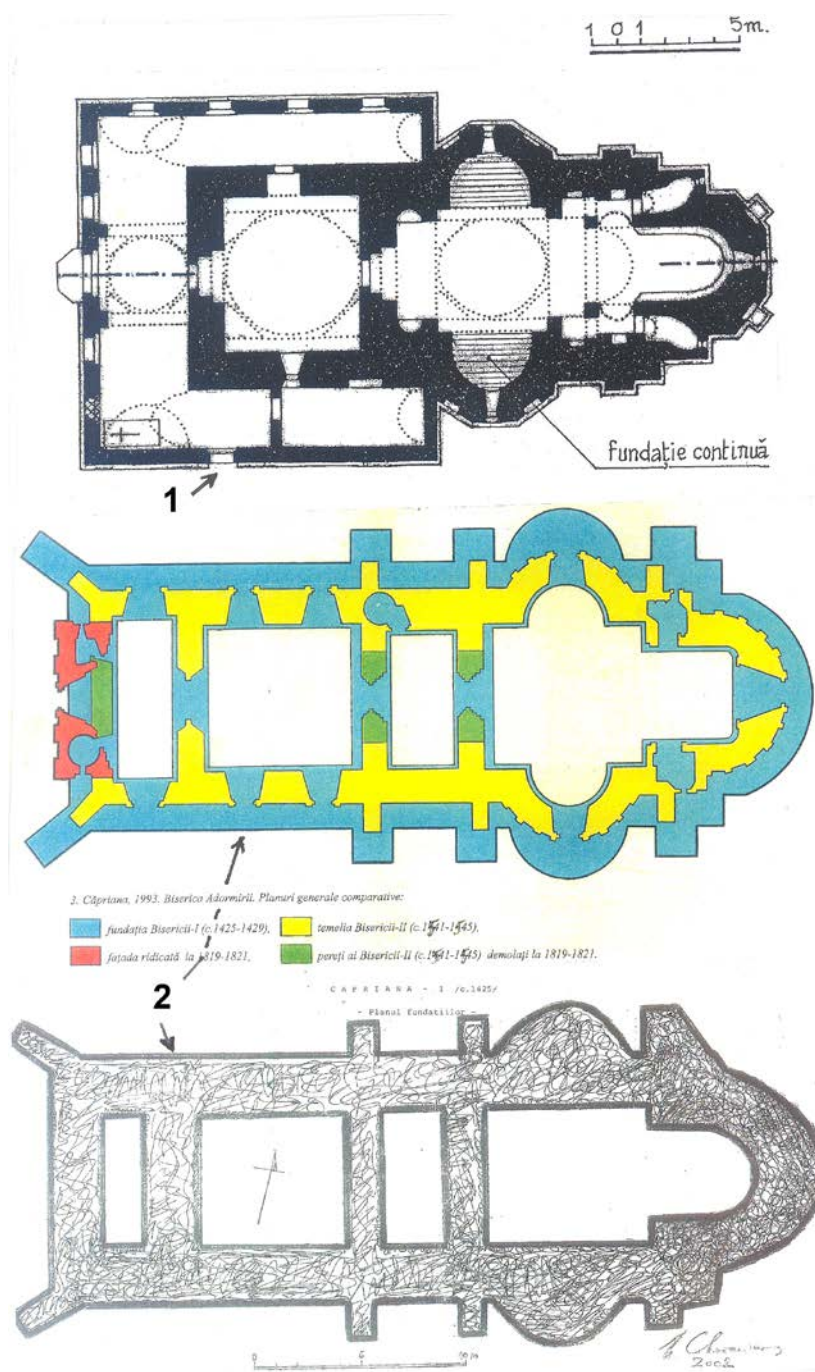
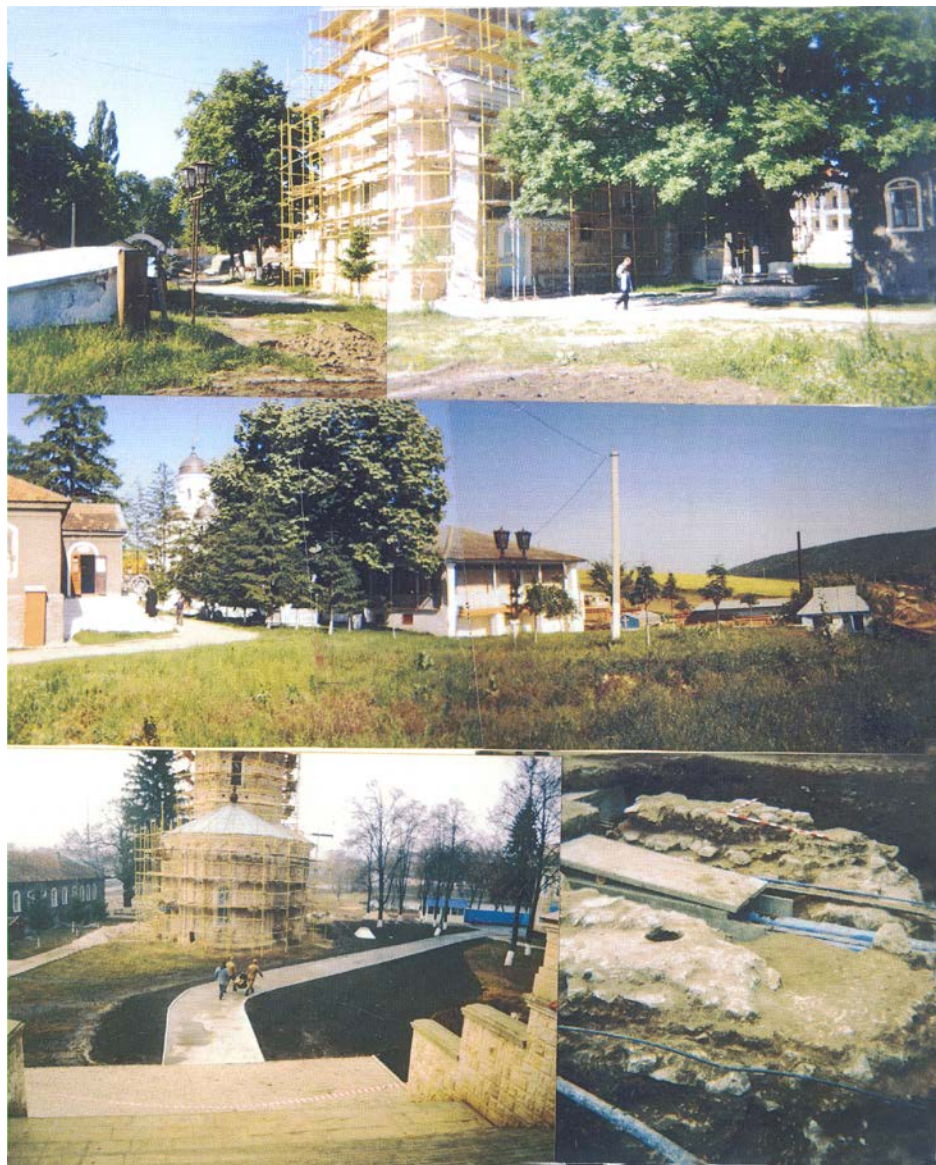

Fig. 10.

Fig. 11.

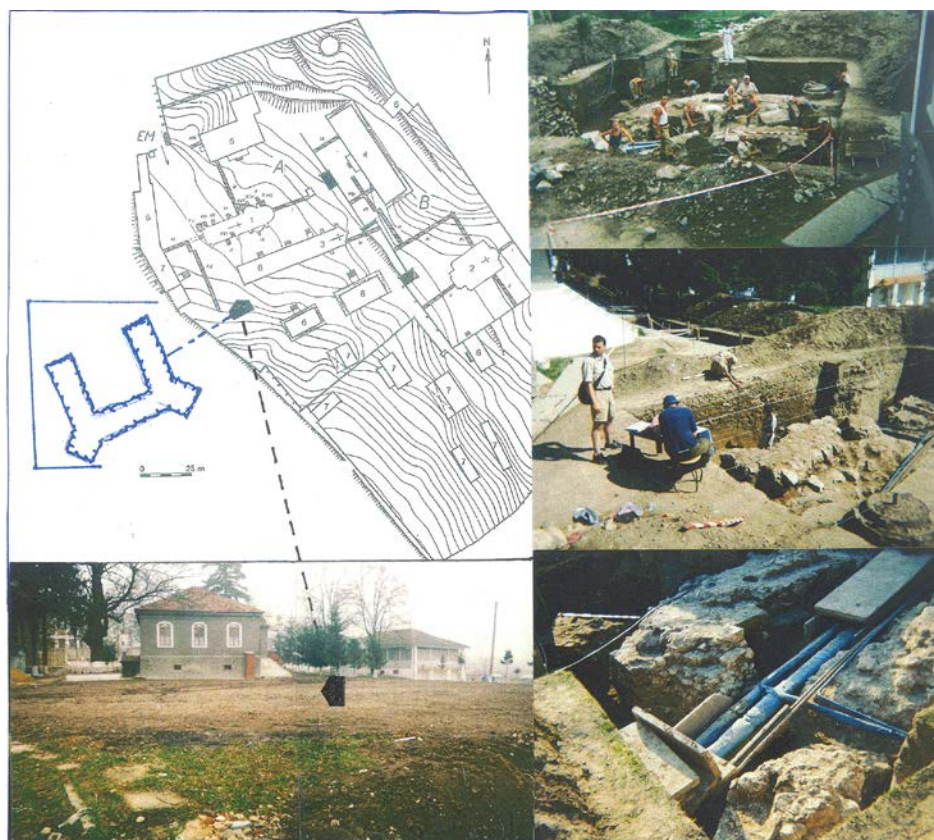

Fig. 12.

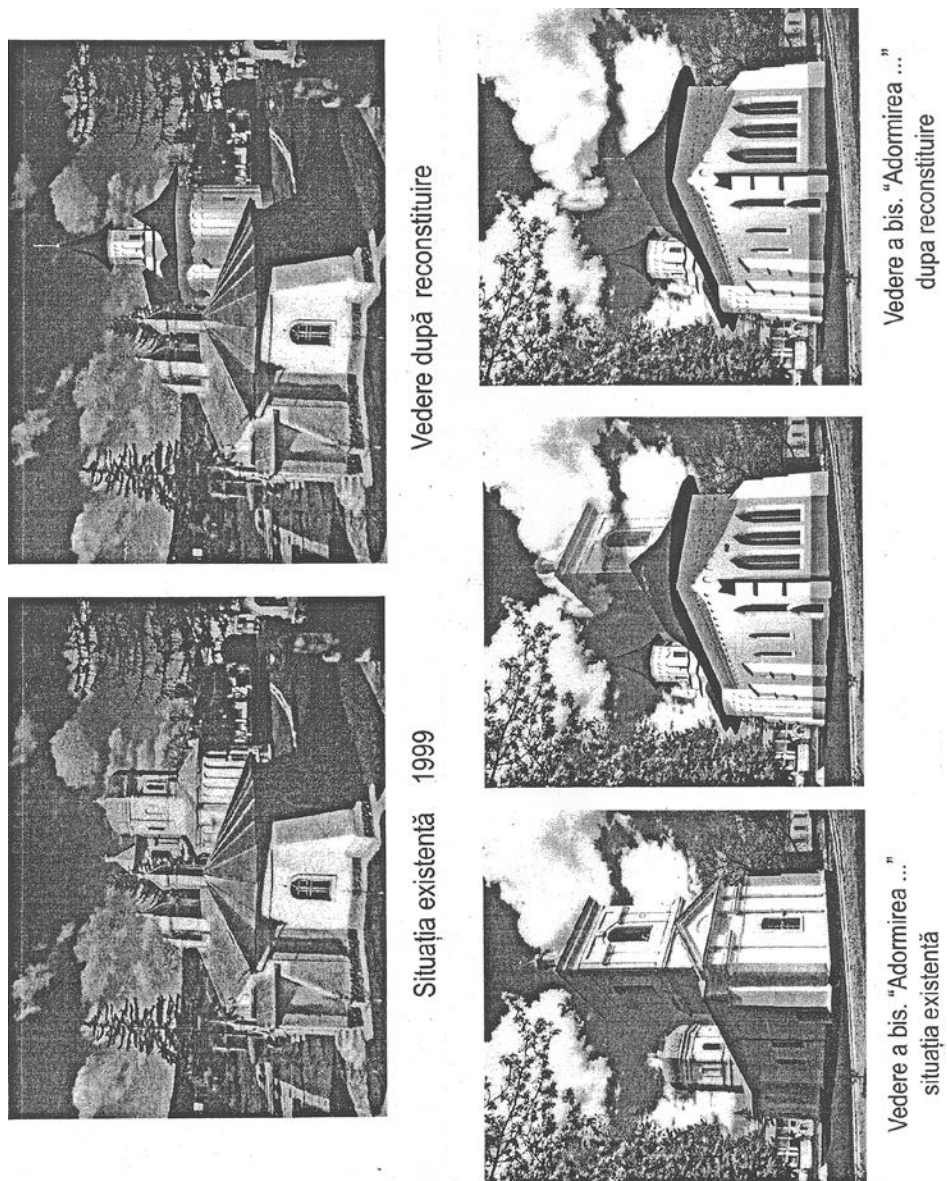
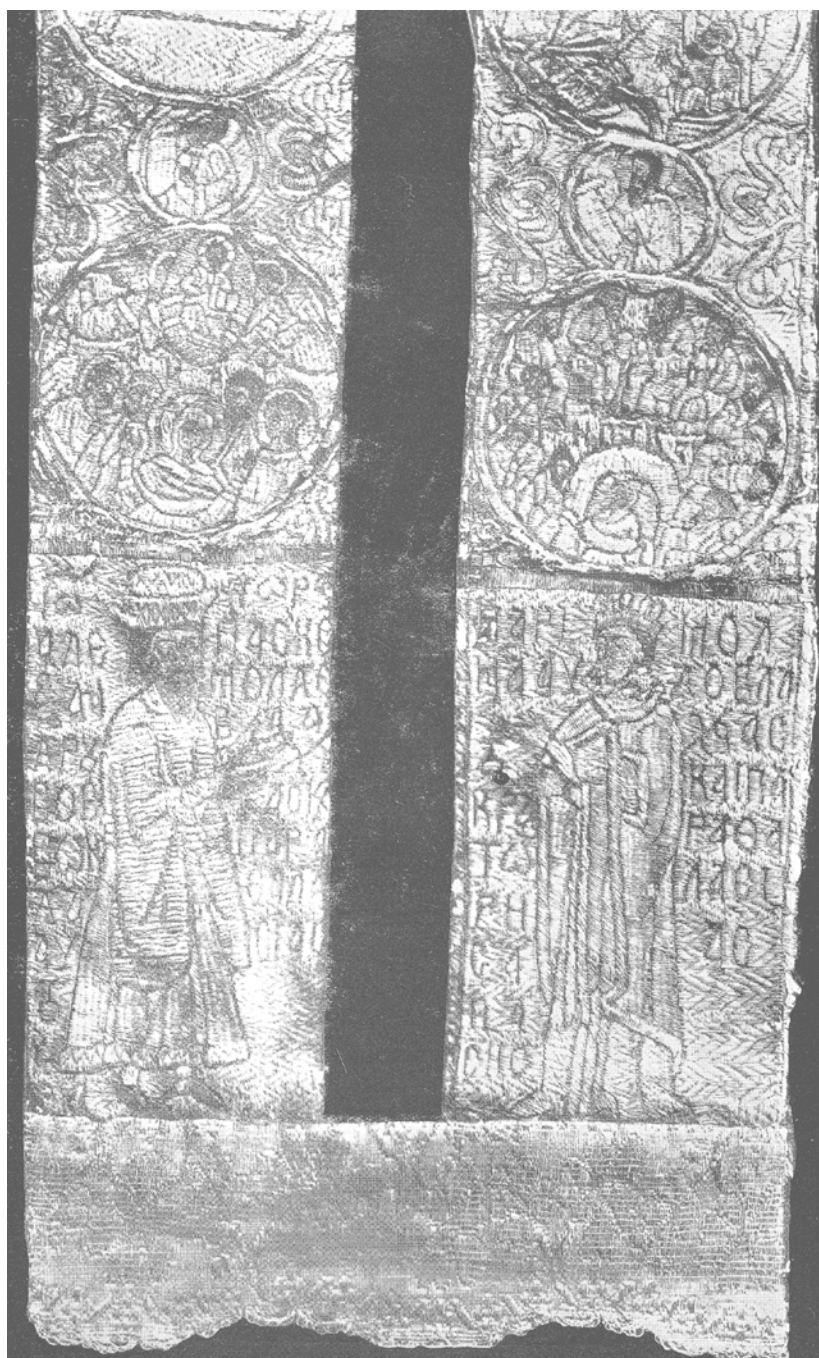

Fig. 13.

Fig. 14.

Fig. 15.

AN OLD FOUNDATION FROM ”MOLDOVLAHIA”
FROM BEYOND THE PRUT RIVER: CĂPRIANA I (C. 1425 - C. 1542)

Abstract

Presentation / synthesis and illustration of the author's own opinions, who participated at the historical and archaeological exploration from Căprian Monastery (R. Moldova) beginning in the spring of 1993. There are presented both the geographical position (Fig. 2-3) and the configuration of the actual monastic site – the church of Petru Rareș Vv. /c.1542, having as patron the Holy Virgin, or *Uspeniia* v. Fig. 5 /, old houses with cellars /from the 16-th century the earliest/ and a chapel / 1840 /, the Abbey /1862, today completely re-built /, St. George Church/ 1905 / and other buildings from the Western side (Fig. 4, 7-8). The archaeological research began in 1993 (Fig. 6/1, 9-10.) revealed the presence of a cemetery not only around the old church, but also inside it (narthex and porch), and of a bell-tower, demolished in 1819-21, when the church was modified following the Russian style.

But the main discovery confirmed the old documentary sources (1420, 1429, 1470 and the 16-th – the 18-th century) which talks about the ”*poiana lui Chiprian*” and „*mănăstirea de la obârșia Vișnivățului*” / or „*de la Vișnivăț*”, having the same Chiprian as Superior. (v.n. 14): the solid foundations (Fig. 13) of a tryconc plan church / important is the *continuous foundation* from the lateral absis, v-n. 22, 28/, with porch, narthex, the mortuary chamber, nave, and altar (Fig. 12, 14/2). Contrary to some opinions (see bibl.), based mainly on tradition (already noticed in the 17-th century) which affirm that it is the foundation of the great voivode Ștefan cel Mare și Sfânt – in fact, and it is also almost proved from an archaeological viewpoint, it is a foundation of **Chiprian** and, certainly, it is a foundation of the Lordly House from Suceava, through the person of the voievode **Alexandru cel Bun** /1399-1432 / and of his wife **Marena** (a native, v.n. 31), both of them represented in a miniature style on a church garment/ *Epitrahilion*, c.1427-31, with the special mention, in Greek, that the maritime area was owned, *Parathalasia*, Fig. 15). It is important to be mentioned an interesting family context: **Stanciul**, the son of the beneficiary from 1420, **Oană** Minister for Internal Affairs de Suceava, will marry **Chiajna**, the daughter of Alexandru Vv. And Marena (they will die in 1479), the fortune inherited by this couple was almost directly owned by **Căprian I**, and then by another foundation of Petru Rareș Vv., **Căprian II** (the first one dedicated as succursal of Neamțului Monastery, 1470, and the second one to that from Zograful-Athos, 1698...).